

БОРОТЬБА ПРОФЕСІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ УЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ ПРОТИ ПАНІВНОГО ЛАДУ ПРОТЯГОМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1907 РОКУ

Лариса ФІЛОРЕТОВА (Кіровоград)

У статті розкривається антиурядова діяльність українського учительства в другій половині 1907 року, форми легальної боротьби проти самодержавства за політичні й національні права українського народу.

The article deals with the movement of the Ukrainian teachers against the government in 1907, forms of legal struggle for political and national rights of Ukrainian people.

Початок ХХ ст. характеризується значним поживленням суспільно-політичного руху на українських землях, складовою частиною якого є антиурядова діяльність українського учительства. Значна частина опозиційно налаштованих учителів брала найактивнішу участь у боротьбі прогресивних сил проти державної системи Російської імперії, за національні права українського народу. Без з'ясування ставлення учителів до тогочасних проблем України неможливо комплексно відтворити розстановку основних рушійних сил суспільно-політичного руху, визначити їхню роль у боротьбі з царизмом.

Проблема опозиційної діяльності вчителів України в міжреволюційний період не була актуальною у вітчизняній історіографії. Одними з перших до неї звернулися безпосередні учасники суспільно-політичного руху цього періоду, у тому числі С.Петлюра [19], В.Винниченко [10], В.Дорошенко [15]. У працях радянських істориків, зокрема з історії середньої школи та педагогіки, М.О.Константинова, Є.М.Мединського і М.Ф.Шабаєвої [17] та Є.Ф.Грекулова [12] про церкву, народ та самодержавство в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. наводилися лише окремі факти із зазначеної проблеми.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років починається новий етап у дослідженні суспільно-політичного руху в Україні початку ХХ ст. Однією з найбільш наближених за тематикою пропонованого дослідження публікацій стала стаття С.Я.Фарини [20] в збірнику наукових праць з історії української культури на Полтавщині. У ній окреме місце відведено аналізу урядових репресій проти українофілів на Полтавщині після поразки першої російської революції. Окремі дані про опозиційну діяльність учителів та учнівської молоді України в другій половині 1907 – 1917 рр. наведені в узагальнювальній праці про Україну першої половини ХХ ст. зарубіжного вченого Т.Гунчака [13].

Місце учительської інтелігенції у соціальній структурі населення, причини її опозиційності до влади, подвижницьку діяльність учителів у галузі середньої та спеціальної освіти розкрито в монографіях Г.Васьковича [9], Г.Касьянова [16], Л.Вовка [11], І.Добрянського та В.Постолатія [14], у нарисах з історії української інтелігенції [18].

Пропоноване дослідження презентоване також значною джерельною базою, основу якої становлять документи ЦДДА України в м. Києві та суттєво доповнюються документами обласних державних архівів, зокрема Житомирської та Полтавської областей.

Оригінальним джерелом з теми дослідження є газетна преса України початку ХХ ст. Окремі матеріали про опозиційний рух учителів та учнівської молоді України друкувала тижнева газета УСДРП "Слово", що видавалась у 1907 – 1909 рр.

Таким чином, проблема опозиційної діяльності учителів України в міжреволюційний період залишається нерозв'язаною і потребує ґрунтовного та спеціального вивчення.

Революція 1905 – 1907 рр. внесла суттєві зміни в становище народної освіти. Насамперед, збільшувалася кількість початкових шкіл різних відомств та учнів у них. Розширювалася мережа середніх навчальних закладів. Боротьба прогресивних сил суспільства, у тому числі й вчителів і шкільної молоді, за свої права дала практичні результати. Зокрема, царизм рядом своїх указів і циркулярів послабив поліцейсько-бюрократичний режим внутрішнього життя середніх навчальних закладів, удосконалив навчальні програми. Були відмінені обов'язкові раніше при вступі до навчальних закладів витяги з журналів про поведінку учнів. Розширювалися права педагогічних рад навчальних закладів, послаблювалися жорсткі обмежувальні правила при формуванні шкільних бібліотек [17, 100 – 102].

Учителі перебували під невсипним наглядом різних чиновників. За ними пильно стежили шкільне начальство, часто законовчителі й священники, сільські старости, силові відомства і, звичайно, добровільні інформатори з числа захисників панівного режиму. Часто досить було народному вчителю вийти у своїй навчальній роботі за межі встановленої Міністерством освіти програми, як на нього сипалися доноси в різні інстанції, що супроводжувалися відповідними покараннями. Серед них досить часто вживалися звільнення з роботи, переведення з однієї школи до іншої, причому інколи по кілька разів на рік. Зрозуміло, що за таких умов ні про яку нормальну роботу вчителя не могло бути й мови, а тим більше його ближче знайомство з батьками учнів і з тим середовищем, у якому йому доводилося працювати.

Матеріальне становище переважної більшості вчителів, особливо сільських, було досить тяжким. Їхня заробітна плата була досить низькою і не давала змоги покрити витрати на найнеобхідніші життєві потреби. Більшість з них не мала власного житла й мусила тулитись або в пришкільних квартирах, або в непристосованих приміщеннях. Досить часто селяни, знаючи про злиденність наставників своїх дітей, просто підгодовували їх своїми нехитрими харчами.

Під впливом тяжкого матеріального та соціального становища частина учителів була вороже налаштована до уряду, панівної політичної системи й готовою до боротьби за її зміну. У цих умовах не припинявся революційний рух українського вчительства, який виявлявся у кількох формах – боротьбі професійних об'єднань учителів проти панівного ладу, їхня участь в діяльності партій та в особистих антиурядових виступах. Звичайно, ці форми інколи поєднувалися між собою або видозмінювалися, вносячи значне розмаїття в боротьбу громадськості з урядом.

Досить поширеною формою боротьби вчителів проти самодержавного ладу в другій половині 1907 року залишалась антисамодержавна діяльність Всеросійського

союзу вчителів, його філій на місцях, а також учительських українських спілок. Усі вони не були визнані законодавчо і їхня діяльність переслідувалася законом.

Значний вплив на учительський рух 1907 року справив Всеросійський учительський з'їзд, що відбувся на початку року в Санкт-Петербурзі. Ще 28 січня 1907 року директор Департаменту поліції Трусевич розіслав начальникам губернських жандармських управлінь та охоронних відділень таємний циркуляр про його роботу й політичне спрямування. Крім прагнення до розвитку чисто професійної діяльності, наголошував директор, союз має також цілі політичного характеру й набуває все сильнішого впливу в масах через розповсюдження літератури, яка останнім часом набула великої кількості. Успішно ведеться пропаганда теорії соціалістів-революціонерів. Для залучення нових членів визнана необхідність читати різноманітні реферати, знайомити широкі верстви населення із завданням і метою союзу, почати масове поширення його програми і літератури, доручити членам центральних організацій через особисту агітацію сприяти створенню груп на місцях, проводити, по можливості, частіше вчительські з'їзди – всеросійські, обласні, а особливо повітові [3, арк.2]. Зміст циркуляра свідчить про те, що поліція мала детальні дані не тільки про безпосередню роботу з'їзду, але й про його стратегічні цілі та методи роботи серед учительської маси, що уможливило їй виробити й власну стратегію боротьби з ними.

Поліція встановила прізвища делегатів з'їзду від українських губерній, і директор департаменту розпорядився встановити за ними стеження та доповісти про його результати. Від Харківської губернії делегатами з'їзду були Н.С.Соболева і П.Ф.Любачевський, Чернігівської – П.П.Євдокимов, Полтавської – Н.М.Куракін і Ф.П.Селіванов, Київської – М.Н.Дубнов, Катеринославської – М.С.Спиридонов, Херсонської – Л.Н.Струмиліна, від Одеси – С.С.Калачов [3, арк.3]. У наведеному списку відсутні представники від Подільської та Волинської губерній. Але це не означає, що їх не було на з'їзді. Вірогідніше, що поліції або не вдалося встановити їхні імена, або вони фігурували в інших циркулярах. Взагалі ж антиурядовий рух учителів у цьому регіоні України був досить активним і не міг не бути презентованим на вчительському форумі.

Порівняно з попередніми учительськими форумами січневий з'їзд мав чіткіше виражений політичний характер. Ухвалена ним постанова передбачала боротьбу за конкретну реорганізацію освіти в Росії на принципах свободи, демократизації і децентралізації: уведення загальної безкоштовної та обов'язкової початкової освіти; вжиття заходів, які б створили умови для загальної доступності навчання (безплатне забезпечення учнів початкових шкіл підручниками, навчальними посібниками, одягом, харчуванням і т.п.); викладання рідною мовою у всіх типах шкіл; загальноосвітня школа вищого типу мала становити продовження шкіл нижчого типу; безкоштовність навчання в школах всіх рівнів; визнання викладання релігії приватною (особистою) справою, вилучення цієї дисципліни із шкільного курсу; свобода обрання програми навчання в кожній ступеневій школі; відміна цензури підручників, посібників і книг для читання учнів; а також усіх обмежень і привілеїв у галузі освіти, пов'язаних зі статтю, національністю, віросповіданням; ліквідація переваг випускників різних навчальних закладів; спільне навчання в усіх навчальних закладах; визнання свободи особистої ініціативи в галузі шкільної та позашкільної освіти, вільного відкриття навчальних закладів та організація освітніх організацій усіх типів; передача справи народної освіти органам місцевого самоврядування й національним установам, створених на засадах загального, рівного, таємного й прямого голосування; обов'язковість для органів, що керують народною освітою, задоволення освітніх потреб дорослого населення; боротьба за правові, культурні та економічні інтереси вчителів.

Для досягнення поставлених завдань союз брав на себе такі зобов'язання: поширення серед населення ідей, покладених в основу союзу та втілення їх у життя (створення навчальних закладів і загальноосвітніх установ, які відповідають принципам союзу, видання педагогічної літератури, підручників і т.п.); критика шкільного ладу та урядової політики в галузі народної освіти; організація учительських з'їздів, колективних протестів учнів проти дій адміністрації, шкідливих для освіти; сприяння задоволенню матеріальних потреб учнів; організація кас взаємодопомоги, бюро для підшукування робочих місць, каси взаємного страхування в разі втрати роботи внаслідок громадської та суспільної діяльності; сприяння підвищенню освітнього рівня учнів; організація юридичної допомоги учням; захист учителів та учнів від свавілля шкільного начальства й адміністрації [2, 458].

З'їзд виробив структуру організацій і керівництва союзу: місцеві групи (районні, повітові й губернські); обласні організації (за правилом – район не менше трьох губерній); особливі відділи союзів у формі професійних, національних, партійних організацій [2, 459].

Статут визначав функції вищих органів союзу. Вищим законодавчим органом союзу визначався з'їзд делегатів, що мав відбуватись у червні кожного року, та "екстренні" з'їзди залежно від потреб. З'їзд мав право ухвалювала обов'язкові для виконання резолюції з приводу подій і питань політичного життя країни. Вищим виконавчим органом союзу залишалося Центральне бюро, залежно від потреб скликалися конференції у складі двох представників від кожної обласної організації та особливих відділів з можливою участю представників інших установ й організацій союзу. При союзі вчителів створювалися суди честі, які діяли за особливо затвердженими правилами. Статут передбачав особливе становище окремих колективних членів союзу. Зокрема, партійно-професійні організації, що входили до його складу, зберігали право діяти у всіх випадках політичного життя країни відповідно до своїх політичних настанов і партійних директив [2].

Вплив Всеросійського союзу вчителів на суспільно-політичне життя країни мусили визнати й царські чиновники. 21 липня 1907 року товариш міністра сенатор Макаров розіслав губернаторам і градоначальникам таємний циркуляр, у якому повідомлялося про те, що члени союзу вчителів присвячують себе політичній агітації, а для об'єднання і координації їхніх дій, вироблення партійної тактики "центральне бюро" союзу організовує нелегальні з'їзди, на одному з яких було ухвалено рішення посилити пропаганду принципів вільної демократичної школи й закликати сільське населення до захисту цих інтересів і посилити боротьбу з "помісним дворянством" [3, арк.3]. Керівникам губерній ставилося завдання звернути більшу увагу на боротьбу з посиленням політичного руху вчителів.

Як один з методів поширення впливу на учнівську молодь, у циркулярі наводилася копія проекту резолюції IV з'їзду Всеросійського союзу вчителів і діячів народної освіти. "Беручи до уваги, що одним з найголовніших завдань учительства є увага суспільства і діяльність в середовищі підростаючого покоління і маючи на увазі те, що в деяких країнах Західної Європи та Фінляндії мета ця з успіхом досягається при посередництві організації гуртків молоді, з'їзд визнає бажаним організацію подібних гуртків у нас у селах серед сільської молоді й підлітків, які закінчили народну школу" [3, 3]. З цього документа випливала й вказівка поліцейським органам посилити увагу до нагляду за гуртками, що створювались учителями серед учнівської молоді та вихованців народних шкіл.

Пізніше в доповнення свого попереднього циркуляра Макаров писав на місця: "Через серйозний характер Всеросійського союзу вчителів і того впливу, який він може виявити в особі своїх членів, як на справу народної освіти взагалі, так і на селянське

населення і на учнів зокрема, і, беручи до уваги, що про особистий склад місцевих організацій союзу надходять у Міністерство внутрішніх справ від місцевих властей лише часткові, обмежені дані, я вважаю за необхідне, в доповнення до циркулярної пропозиції від 21 липня 1907 р., знову просити Ваше Превосходительство звернути найсерйознішу увагу на діяльність цього товариства і за домовленістю з начальником місцевого жандармського управління, вжити всі необхідні заходи для встановлення особистого складу місцевих груп й організацій, часу і місця виборчих зборів, конференцій і з'їздів і до припинення подальшого їхнього існування через притягнення до законної відповідальності й звільнення встановлених членів союзу від викладацької діяльності" [2, 459]. Такі розпорядження поліцейського керівництва були адекватними тій ситуації, що склалася на літо 1907 року в імперії. У багатьох містах і містечках помітно активізувалась діяльність місцевих організацій і груп учителів, спрямована на досягнення не тільки професійних, а й політичних вимог. Не становила винятку в цьому плані й Україна.

Зокрема, влітку 1907 року помітно поживилась антиурядова діяльність Катеринославської групи Всеросійського союзу вчителів. Відбулося кілька зібрань з активним обговоренням ситуації, що склалася в країні після третьочервеневого перевороту. 21 жовтня в приміщенні приватного жіночого комерційного училища Юргена в Катеринославі відбулось засідання 88 учителів народних училищ. У приміщенні було багато літератури партії соціалістів-революціонерів, друкованих примірників статуту Всеросійського союзу вчителів і діячів народної освіти, гектографованих запрошень "тимчасового бюро Катеринославської групи Всеросійського союзу вчителів" [2, 9].

Маючи відповідні агентурні дані, поліція того ж дня провела обшук у квартирі вчителя двокласного училища Г.О.Дегтярова, у ході якого було виявлено протокол зборів делегатів від районів Бахмутської групи Всеросійського союзу вчителів 8–9 вересня 1907 року, протокол її засідання 20 вересня, статут і постанову союзу. Все це було віддруковано на гектографі та скріплено печаткою "Бахмутської групи Всеросійського союзу вчителів". Крім того, поліція знайшла список учителів, що бажали записатися до союзу, брошури "Один за всіх, всі за одного", "Как должны расходоваться народные деньги", "Как в Пруссии народные представители избираются", "Какое нам нужно земство", "Объявление прав человека", "Что такое земский собор", лист на ім'я Дегтярова з проханням зібрати кошти для підтримки політичних в'язнів, програму Всеросійського союзу вчителів, багато книг і серед них "Фабричне законодавство", "З верховної влади", "До питання про революційну тактику", "Селянські потреби", "Історія соціалізму і комунізму", а також 26 револьверних патронів [2, 19–20].

Знайдені в Дегтярова матеріали свідчать про те, що діяльність Катеринославської групи Всеросійського союзу вчителів виходила за межі професійних інтересів. Агітаційна література мала відверто політичний характер і спрямовувалася проти панівного ладу царської імперії. Вона концентрувала в собі багатобарвну палітру тогочасної політичної дійсності.

Поліція арештувала й кинула в катеринославську в'язницю Дегтярова, Ніколаєву, кількох інших учителів залізничного училища, у тому числі П.М.Швайку, Г.Малтапара. Через поганий стан здоров'я Дегтяров і Малтапар були пізніше звільнені з ув'язнення [2, 21, 23, 32, 70, 113, 116, 124]. Решта зазнали різних покарань.

Численною була Бахмутська група Всеросійського союзу вчителів, що мала безпосередні зв'язки з катеринославською групою. Список членів бахмутської групи вчительського союзу поліція вилучила на квартирі Дегтярова, який, напевне, був керівником чи одним з керівників революційного вчительства Катеринославської губернії. До неї входили учителі Скотоватського двокласного училища Бахмутського

повіту А.Д.Макаренко, М.Т.Федоренко, Г.В.Бондаренко, Горлівського двокласного училища – А.С.Гречнев, В.Ф.Ворожинський, Г.О.Дегтяров, П.О.Яровський, М.О.Дегтярова, Л.Іванова, Петровського двокласного училища на Петровських заводах – Ф.Є.Сухиненко, В.С.Маркін, І.М.Ольховський, А.Д.Ольховська, П.М.Кашуба, Л.Ф.Сухиненко, П.І.Волошин, Григорівського народного училища – Ф.С.Шевченко, Ново-Ясиноватського початкового училища – І.Ф.Ткаченко, Казенно-Терського Олексіївського училища – Д.І.Коліно, Обіленського земського училища – В.Д.Пупу, Веровського рудничого училища – Любенко, Н.В.Волошина, М.І.Вознесенський [2, 164]. Правда, у списках чомусь не виявилось учителів Т.І.Бортник і М.І.Андріанової, хоча вони й притягалися до слідства та зазнали різних покарань. Тому вважаємо, що бахмутська група Всеросійського союзу вчителів налічувала 25 осіб. Це свідчить про те, що ідеї об'єднання сил для боротьби з царизмом захопили широкі кола вчителів цього промислового регіону України.

Слідство над членами групи виявило, що окремі з них належали до певних політичних партій. Так, Гречнев був членом партії есерів (такий висновок зробила поліція), брав участь у збройному повстанні в Горлівці, а потім зумів зникнути з поля зору властей. Жандармерія віддала наказ розшукати й арештувати його, чого зробити їй так і не вдалося. Решту членів групи викликали на допити, їхні житла обшукували, одних арештували й кинули у в'язницю, інших звільнили з роботи, але всіх їх було віддано під нагляд поліції [2, 317 – 381].

До Всеросійського союзу вчителів належав учитель с. Туркенівки Олександрівського повіту Катеринославської губернії Феодосій Лутай. Одержавши такі дані, поліція 11 жовтня 1907 р. арештувала вчителя й провела відповідне дізнання. Звинувачення було підтверджено відповідними речовими доказами, свідченнями свідків, і власті кинули вчителя за ґрати Олександрівської повітової в'язниці на підставі ст. 21 Положення про Державну охорону [2, 1].

Осередки Всеросійського союзу вчителів діяли і в інших губерніях. У липні 1907 року полтавський губернатор отримав агентурні дані про те, що в підвідомчій йому губернії знову почав створюватися Всеросійський союз учителів і діячів народної освіти під егідою РСДРП. Губернатор розпорядився виявити вчителів, які могли б увійти до союзу. Серед таких осіб у Переяславському повіті жандармерія назвала І.Н.Волошину, О.А.Ярошевську і Д.К.Карманову. З решти повітів Полтавської губернії надійшли заспокійливі повідомлення про те, що таких учителів у них немає. Правда, називалися прізвища учителів, що в попередні роки належали до різних політичних партій чи співчували їм [6, 8, 11]. Насправді, окремі філії Всеросійського союзу вчителів діяли й надалі в Полтавській губернії, незважаючи на всі переслідування властей. Багатьох їх учасників було звільнено з роботи, а то й ув'язнено. Тільки у в'язниці потрапило 66 шкільних наставників, у тому числі О.П.Григоренко, П.Д.Лашко, Л.Г.Ковінька, С.Д.Бакало та інші [6, арк. 34].

Не припинявся рух за розширення Всеукраїнської учительської спілки, яка найповніше б виражала інтереси українського народу. Її філії у другій половині 1907 року збереглися в ряді українських губерній, а розгромлені намагалися відродитися, ширився рух за поповнення рядів спілки окремими вчителями-патріотами. У Полтавській губернії він був досить активним й успішним. 17 листопада 1907 року газета УСДРП "Слово" повідомляла своїм читачам, що на Полтавщині було створено спілку українських учителів. Вона ставила перед собою завдання боротися за демократизацію та націоналізацію школи в Україні й виховувати національно свідомий український люд. Крім того, спілка мала дбати про духовний розвиток, матеріальний добробут і краще соціальне становище самих учителів [8].

Подібне відбувалося серед частини вчителів і Київської губернії, які жваво обговорювали це питання на літніх педагогічних курсах. 20 з них на своєму спеціальному засіданні ухвалили таке рішення: "зважаючи на сумне й безправне становище учителів народних шкіл в Україні, зважаючи на те, що до гніту адміністративного приєднується ще й гніт національний – з'їзд визнає за потрібне заснувати українську спілку народних учителів і приєднується до всеукраїнської спілки" [7].

20 вересня 1907 року відбулись установчі збори із створення Союзу сільських учителів Радомишльського повіту Київської губернії. Була обрана рада товариства в складі І.Садовського (скарбничий) і студента університету Св. Володимира в Києві О.Мизерницького (книгар і писар) [1, 36 – 37].

До складу союзу увійшли учитель з с.Камінець І.Терещенко, с.Заредне – Ф.М.Федоренко, с.Заньки – Сидоренко, с.Краснобірка – О.Роговченко, с.Торчин – Ф.Зарницький, с.Радомишль – О.Мизерницький, с.Котовка – Ф.Ковальчук, с.Вільня – В.Цюра, с. Борщів – Я.Селинський, с.Верлоока – М.Марченко, с.Чайківка – С.Козлюк, с. Березівка – Д.Міщенко, с. Вишневе – І.Стеценко, с.Оранне – П.Стеценко, с. Острог – В.С.Дудич та ще кілька прізвищ, яких поліція чомусь не називала [1, 16–31].

Керівництво союзу планувало широко пропагувати свою діяльність. З цією метою було надруковано 43 примірники звіту про установчі збори для розсилання їх в інші повіти та губернії України. Такі дії вчителів не могли залишитися непоміченими ні поліцією, ні жандармерією. Дізнавшись про них, поліція провела в Радомишльському повіті масові обшуки та арешти. У Садовського під час обшуку було знайдено 34 примірники прокламації "Народу від народних послів", 12 – "Народу от народных преподавателей", 23 – "Товарищи крестьяне", а також 4 примірники брошури "Хто з чого живе", 8 – "8 годин праці", 8 – "Всенародня Установча Рада" та звіти про установчі збори вчителів [1, 1 – 9]. На особливу увагу заслуговує наявність серед нелегальної літератури брошура "Всенародня Установча Рада", назва якої свідчить про прагнення сільських вчителів добиватися створення в Україні чогось подібного до Державної думи в Російській імперії. Таке нововведення неминуче мало зруйнувати панівний лад і надати Україні державного статусу, чого, звичайно, влада не збиралася допустити за будь-яку ціну.

Бібліотека союзу зберігалась у Садовського, до якого приходили по книги вчителі Роговченко, Зарницький, Федоренко і, напевне, використовували їх у своїй практичній революційній діяльності. Значну кількість нелегальної літератури зберігав вдома Дудин [1, арк. 35 – 75].

Поліція арештувала й кинула за ґрати Зарницького, Козлюка, Роговченка, Марченка, Федоренка, Сидоренка, Цюра, Міщенка,

Існували подібні групи і в Волинській та Подільській губерніях. Але даних про існування єдиного центру, який керував би діяльністю Всеукраїнської вчительської спілки в другій половині 1907 року, виявити не вдалося. Очевидно, його й не існувало на тому етапі становлення національних організацій, коли воно відбувалося в жорстокому протистоянні з антиукраїнською політикою царизму.

Пожвавився національний рух єврейського вчителства. У м. Острозі Волинської губернії влітку 1907 року активізував свою діяльність "професійний союз учителів", до складу якого входили особи єврейської національності Арон Глейзер, Азріель Толпін, Перель, Блиндер, Трубач, Зац, Гінкер, Фінкельштейн, Судак, Резник, Шейнфайн, Епель, Барк, Беренштейн, Сегаль, Штерн, Юхеліс, Ойцер, Вайншток, Вайскранц, Тейтельбойм, Тильчин, Соскис, Штарман [5, 17]. Революційний зміст діяльності цього союзу невідомий. Можемо висловити припущення, що він входив до складу української спілки вчителів або ж був собою окремою професійною організацією. В останньому випадку

одне з визначальних місць у його діяльності мало займати єврейське національне питання, насамперед здобуття широких політичних прав для євреїв.

27 серпня 1907 року, у день свята єврейського нового року, на дверях єврейської синагоги в Острозі невідомі особи наклеїли два повідомлення за підписом "комітету професійного союзу вчителів". У ніч на 6 вересня ще два таких повідомлення поліція знайшла на одній з міських вулиць. Маючи відповідні агентурні дані, жандармерія провела обшуки в Глейзера й Толпіна. У першого з них було знайдено список домашніх учителів, що входили до професійного союзу, а в іншого – дві брошури з робітничого питання й одне повідомлення. У ньому, зокрема, писалося: "комітет професійного союзу вчителів повідомляє Вас, що через наближення місяця "Тишре", серед якого є святкові дні, за яких у колишні часи господарі відмовлялися платити учителям тепер допустимо не буде: кожен господар повинен платити своєму вчителю за місяць "Тишре" і не має права відмовити йому в платі за місяць" [5, 3]. Тут же містилася помітка, що повідомлення зроблено згідно з третьою статтею статуту союзу вчителів.

Крім того, повітовий справник повідомляв жандармське управління, що домашні вчителі Гінкер і Глейзер 4 вересня 1907 р. збирали в єврейській синагозі пожертвування на користь якоїсь таємної організації [5, 4]. Винуватці в цих діях зазнали відповідних покарань, зокрема Гінкер і Глейзер були ув'язнені на три місяці. Але за цей час дістати нові докази належності підозрюваних до професійного союзу вчителів слідчим не вдалося і начальник Волинського губернського жандармського управління виніс рішення про закриття судової справи щодо них [4, 19].

Таким чином, опозиційний рух учителів України у другій половині 1907 року відбувався під впливом революції 1905 – 1907 рр. Урядові структури держави посилили наступ на ті поступки, які вирвала в них хвиля революційного піднесення народу. Шкільна влада та силові відомства розгорнули боротьбу за нейтралізацію рішень січневого 1907 р. з'їзду Всеросійського союзу вчителів, які були спрямовані не тільки на демократизацію навчального процесу, але й торкалися основ панівного суспільно-політичного ладу держави.

Незважаючи на переслідування, українські вчителі у боротьбі з царизмом і надалі консолідували свої сили у Всеросійському союзі вчителів і у Всеукраїнській учительській спілці, діяльність яких мала чітко виражений опозиційний до уряду характер. Він виражався в критиці освітньої політики уряду, вимогах її кардинальної зміни, самовільному використанню в практичній роботі з учнями української мови, підручників та посібників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІА України в м. Києві). – Ф.274. – Оп.1. – Спр.1920.
2. Там само. – Ф.313. – Оп.2. – Спр.1871.
3. Там само. – Спр.1873.
4. Там само. – Ф.1335. – Оп.1. – Спр.799.
5. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – Ф.70. – Оп.1. – Спр.897.
6. Полтавський обласний державний архів (ПОДА). – Ф.83. – Оп.1. – спр.71.
7. Слово. – Щотижнева газета. – 1907. – 15 вересня.
8. Слово. – 1907. – 17 листопада.
9. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905 – 1920 рр.). – К.: Вид-во "Мандрівець", 1996. – 358 с.
10. Винниченко В. Відродження нації. – Київ – Відень: Вид-во політичної літератури, 1990. – Ч. 1. – 348 с.
11. Вовк Л.П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості). – К.: ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1997. – 178 с.
12. Грекулов Е.Ф. Церковь, самодержавие, народ. – М.: Изд-во "Наука", 1968. – 182 с.

13. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. – К.: "Либідь", 1993. – 286 с.
14. Добрянський І.А., Постолатій В.В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Кіровоград, 1988. – 143 с.
15. Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи. – Відень: "СВУ", 1917. – 116 с.
16. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ ст. Соціально-політичний портрет. – К.: "Либідь", 1993. – 176 с.
17. Константинов Н.А., Медынский Е.Н., М.Ф.Шабаева. История педагогики. Учебник для студентов пед. ин-тов. Изд. 4. – М.: "Просвещение", 1974. – 447 с.
18. Нариси з історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3 кн. – Кн.1. – К.: Ін-т історії України, 1994. – 138 с.
19. Петлюра С. З українського життя в минулому році // Петлюра С. Статті. – К.: "Дніпро", 1993. – С. 54 – 63.
20. Фарина С.Я. Український національно-культурний рух на Полтавщині в другій половині ХІХ – в перші десятиліття ХХ ст. // Наш рідний край (З історії української національної культури на Полтавщині). Збірник наукових праць. – Випуск 13. – Полтава. – 1992. – С. 3 – 39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філоретова Лариса Мартіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: суспільно-політичні рухи в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.